

УДК 811.111.2'276.6:636
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/43>

Усова І. В.

Поліський національний університет

Хант Г. О.

Поліський національний університет

ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ АВІАЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ

Стаття присвячена вивченню запозичення термінів та їхніх елементів у процесі формування англомовних авіаційних термінологічних одиниць. Підкреслюється, що такий спосіб термінотворення зумовлений потребами науково-технічного прогресу та сприяє інтернаціоналізації термінологічних одиниць. В умовах сучасної тенденції до глобалізації виникає потреба в ефективній взаємодії фахівців різних країн, зокрема, під час спілкування пілотів у процесі радіообміну. Результати проведеного дослідження свідчать про активізацію інтернаціональних морфем і словотворчих моделей у процесі термінотворення. Зважаючи на цю тенденцію, характерною рисою спеціалізованих авіаційних текстів є зростаюча частка іноземних і гібридних слів. Інтернаціональні елементи легко поєднуються між собою та сприяють подальшому термінотворенню. Велика частина інтернаціоналізмів, що входять до складу спеціальної авіаційної лексики англійської мови, позначають загальнонаукові та міжгалузеві поняття. Нові авіаційні терміни переважно походять із латинської та грецької мов, при цьому багато номенклатури традиційно базуються на латинських моделях. Наприклад, найпродуктивнішими афіксами латинського та грецького походження є ge-, dis-, de-, які функціонують поряд із англійськими афіксами out-, pre-, in-, off-, over-. На фразовому рівні зазначаємо, що інтернаціоналізми входять до складу англійських вузькоспеціальних авіаційних термінів. При цьому розрізняємо пряме запозичення, що означає повне прийняття термінів із сучасних мов у процесі формування вторинних термінів. Деякі запозичення такого типу є успішними і повністю інкорпуються іноземною мовою. В інших випадках початкове навантаження замінюється на більш пізньому етапі формою, більш сумісною з лінгвістичними структурами мови перекладу. Слід зазначити, що процес інтернаціоналізації має також негативні властивості, такі як денационалізація терміносистем, витіснення національних термінів і терміноелементів.

Ключові слова: авіаційні терміни, запозичення, інтернаціоналізм, радіообмін, термінотворення.

Постановка проблеми. Екстралінгвістичні чинники впливу на розвиток англійської авіаційної термінології зумовили її сучасне функціонування як системи, що складається з термінів – лексичних одиниць англійської мови та термінів – запозичень з інших мов (наприклад, з французької, німецької мов).

«Інтернаціоналізація науково-технічної термінології зумовлена всім ходом розвитку науково-технічної думки, міжнародним характером її існування та поширення, потребою в систематизації, уніфікації та міжнародній впізнаваності її словесно-понятійного фонду» [2, с. 84]. Розширення фонду спеціальної лексики завдяки лексичним інтернаціоналізмам полегшує професійне спілкування фахівців різних країн, їхній ступінь поширення в різних мовах говорить про

те, що вони виражають поняття міжнародного значення. Включаючись у систему національної мови, інтернаціональні одиниці асимілюються й адаптуються до відповідних морфологічних, фонетичних та орфографічних особливостей цієї мови. Їхня специфічна особливість – це властивість бути одиницею лексичної системи кожної окремої мови та бути одиницею всього мовного союзу, здатність виявляти інтернаціональні риси під час зіставлення з відповідними аналогами в інших мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показав аналіз публікацій із цього питання [2–5; 7–9] та фахових авіаційних текстів, значну частину термінологічної лексики становлять запозичення. Невипадково В. І. Вернадський вказував, що «наука і тісно пов'язана з нею техніка

викликають єдність культури для всього людства» [1, с. 47]. Процес інтеграції знань сприяє збільшенню числа інтернаціональних елементів у термінології різних галузей науки і техніки, зокрема й авіаційної галузі.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі запозичених термінів або їхніх елементів під час формування англійської авіаційної термінології, а також виявлення процесів, що сприяють інтернаціоналізації авіаційних термінів в умовах глобалізації суспільства. **Об'єктом** дослідження є англійська авіаційна термінологія, а **предметом** – термінотворення авіаційних термінів шляхом запозичення.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістиці є декілька принципів класифікації інтернаціональних елементів: за способом запозичення та за вибором джерела запозичення. Наприклад, В. В. Акуленко пропонує такий принцип *класифікації інтернаціоналізмів за способом запозичення*, розрізняючи сім типів міжнародних лексичних знаків: 1) слова, об'єднані схожістю значення, вимови, написання й умотивованості, тобто інтернаціоналізми з однаковою словотворчою або змістовою структурою; 2) слова, основи, морфеми, об'єднані схожістю значення, вимови й написання; 3) слова, об'єднані схожістю значення, вимови й умотивованості, але не написання; 4) слова, морфеми та словосполучення, об'єднані спільністю значення, написання й умотивованості за різної вимови; 5) слова, основи, морфеми, що об'єднуються схожістю лише значення й вимови за різниці в написанні й мотивації; 6) слова, об'єднані спільністю значення й схожістю написання за різної вимови й умотивованості; 7) слова й форми, що об'єднані схожістю значення й умотивованості [3, с. 256].

Що стосується авіаційної термінології, то нами виявлено 57 термінів-інтернаціоналізмів на зразок *dédveïm – deadweight – deadweight; димáйз-чáртер – demise charter – Demise Charter; контéйнер – container – Container; фрахт – freight – Fracht; чáртер – charter – Charter*. Усі зазначені лексеми в чотирьох мовах (російській, українській, англійській, німецькій) відбивають одні й ті ж поняття, об'єднані схожістю значення, вимови, написання й умотивованості, тобто є інтернаціоналізмами з однаковою словотворчою або змістовою структурою.

Велика частина інтернаціоналізмів, що входять до складу спеціальної авіаційної лексики англійської мови, висловлюють загальнонаукові та міжгалузеві поняття. Наші спостереження

показують, що переважна частина запозичень складається з терміноелементів греко-латинського походження: **to transfer** (лат. *transfero* – перемістити); **to accommodate** (лат. *accomodatio* – пристосування), **to course** (лат. *cursus* – біг, течія). На думку багатьох дослідників, інтернаціоналізація спеціальної термінології зумовлена потребами науково-технічного прогресу, що розсовує національні рамки та виявляє вплив на розвиток мов. На етапі системного й цілеспрямованого формування конкретної галузі знання спостерігається активізація інтернаціональних морфем і словотворчих моделей у процесі термінотворення. Наприклад, у своєму дослідженні Л. Ю. Буянова стверджує, що дериваційна система вузькоспеціального ярусу представлена власним фондом термінотворчих основ (греко-латинське коріння – понад 90 %) [4, с. 128].

Прагнення будувати мотивовані терміни з передбачуваною семантикою зумовлюють системність відповідної термінології. «Максимальна спеціалізація греко-латинських терміноутворюючих морфем дає змогу будувати найбільш оптимальні моделі термінів, відповідно до яких у різних мовах аналогічно формуються конкретні терміни» [5, с. 86].

Для вираження спеціального складеного поняття в досліджуваній сфері використовуються давньогрецькі та латинські елементи. Цей спосіб творення «потенційних термінів» вирізняється продуктивністю та регулярністю:

to battle-train (лат. *battuo* бити + англ. **training** підготовка) – *проходити бойову підготовку*;

to circumnavigate (лат. *circum* оточувати + **navigo** пливу на судні) – *здійснювати кругосвітній політ; обходити який-небудь район у польоті*.

Інтернаціоналізми входять до складу англійських вузькоспеціальних термінів, які в авіаційній сфері представлені словосполученнями:

to expose the trainee to operational procedures – *піддавати стажиста бойовим процедурам*;

to localize enemy radars – *визначати місцезнаходження ворожих РЛС*;

to monitor a stream of intelligence – *вести радіоперехоплення*.

Власномовна ЛО будь-якої мови може інтернаціоналізувати, якщо і поняття, виражене цим словом, стає міжнародним. Зокрема, багато термінів повітроплавання утворені від французьких, німецьких і англійських слів, що зумовлено екстралінгвістичними чинниками їх створення:

to eject < фр. **ejecter** – викидати > укр. *ежектувати*;

to pilot < фр. **piloter** – вести літак > укр. *пілотувати*;

to damp out (oscillation) < нім. **dampfen** – гасити, зменшувати > укр. *демпферувати* (гасити коливання);

to park (англ. **park** < лат. **parrcus** – відгороджене місце) > укр. *паркувати, ставити на місце*;

to feather (англ. **feather** – перо пташине, нім. **Flugel** – крило, нідер. **vleuge** – крило) > укр. *флюгерувати*;

barrage < фр. **barrage** – загородження > укр. *баражувати*.

Наприклад: *Літак може баражувати в зоні очікування протягом тривалого часу з урахуванням заправки в повітрі* [6].

Термінування понять науки і техніки здійснюється в результаті планомірного пошуку відповідних позначень фахівцями цих галузей спільно з лінгвістами. Справжнє термінування технічних

наук, зокрема й авіації, належить до ХХ ст. Велику роль у цьому відіграли роботи С. А. Чаплигіна і Д. С. Лотте. Цей етап термінотворення є організаційно-цілеспрямованим і дефініційним, за якого термін як об'єкт штучного регулювання створюється за допомогою спеціалізованих національних і міжнародних мовних засобів, посідаючи конкретне місце в понятійно-термінологічній системі. А. А. Реформатський, зазначаючи різні види термінів, представлені власними та іншомовними словами, а також штучно створеними словами, велике значення надавав термінологічному словотворенню: а) утворенню власне термінів, б) утворенню похідних від термінів [7, с. 121].

Дослідники зазначають, що в термінології переважно використовується той самий інвентар словотворчих засобів, що і для слів загальної лексики, проте на окремі словотворчі засоби лягає різне навантаження [8, с. 284]. Під час

Таблиця 1

Інтернаціональні терміни в терміносистемі авіації

	№	Термін	Функціонування в українській терміносфері авіації	Мова запозичення
Загальнонаукові терміни	1.	analyze	аналізувати	двн. грец. ἀνάλυσις – дозвіл, звільнення
	2.	control	контролювати	фр. controle – нагляд, перевірка
	3.	limit	лімітувати (обмежувати)	фр. limite < лат. limes (limitis) межа, кордон
	4.	correct	коректувати, коригувати	лат. correctus – виправлений
	5.	test	тестувати (випробувати)	англ. test – дослідження, проба
	6.	train	тренувати	англ. training – планомірна підготовка
	7.	experiment	експериментувати (досліджувати)	лат. experimentum – проба, дослідження
Міжгалузеві терміни	1.	accumulate	акумуляувати	лат. accumulare – накопичувати, збирати
	2.	park	паркувати (ставити на місце)	англ. park < лат. parccus – відгороджене місце
	3.	signal	сигналізувати	нім. signal < лат. signum – знак
	4.	charter	фрахтувати	нідер. vracht, нім. Fracht – перевезення на зафрахтованому судні
	5.	maneuver	маневрувати	фр. manoeuvre – здійснювати маневр
	6.	diagnose	діагностувати	двн. грецьк. διάγνωσις – здатний розпізнавати
	7.	equip	екіпірувати	фр. equipper – споряджати, обладнати
Галузеві терміни	1.	pilot	пілотувати	фр. piloter – вести літак
	2.	patrol	патрулювати	фр. patrouiller – ходити дозором, вартою
	3.	throttle	дроселювати	нім. drosseln – душити
	4.	escort	ескортувати	фр. escorter – конвой, охорона, прикриття
	5.	amortize	амортизувати	лат. amortisatio – погашення
	6.	orientate	орієнтувати (ся)	фр. orientation < лат. oriens (orientis) – схід
	7.	contact	контактувати (встановлювати зв'язок)	лат. contactus – дотик, зіткнення

дослідження утворення військових термінів В. М. Шевчук виділяє активність перших терміноелементів **anti-**, **counter-**, **out-**, **post-**, **in-**, **self-**, **mini-** [9, с. 10]. Аглоutinативний характер давньогрецьких і латинських елементів, їхня здатність виступати в різних комбінаціях для вираження спеціального складеного поняття роблять цей спосіб термінотворення вельми продуктивним для поповнення будь-якої термінології.

Серед англійських авіаційних термінів запозичені елементи **re-**, **dis-**, **de-** володіють найбільшою продуктивністю термінотворення порівняно з власномовними **out-**, **pre-**, **un-**, **off-**, **over-**.

1) **re-** (лат.) – вказує на відновлення або повторність дії. За допомогою **re-** утворено значну кількість термінів у досліджуваних авіаційних текстах. Наприклад:

to restart (motors) – повторно запускати (двигун);

to retarget – повторно вразити (ціль);

to re-equip – переобладнати;

to re-radiate – вдруге випромінювати;

to reassembly – повторно зібрати літак (після ремонту);

to reconfigure – змінити конфігурацію (компонування ЛА);

to re-identify (the aircraft) – повторно визначити ЛА.

Досить продуктивними для утворення англійських авіаційних термінів є запозичені приставки **de-**, **dis-**.

de- (лат.) – 1) означає видалення, відділення, скасування, усунення, 2) рух донизу, зниження.

1) *to deorbit* – сходити з орбіти;

to depart – відокремити від (літака), відхилитися;

to decouple – від'єднати;

to depress (a switch) – відключити;

to depressurize – розгерметизувати.

2) *to derate* – зменшити (потужність) тягу;

to deice – усунути обмерзання;

to de-spin – припиняти, уповільнювати обертання;

to deplete (the inventory) – скорочувати озброєння.

Приставка **dis-** (лат., грец.) у значенні «порушення, поділ, заперечення, видалення» трапляється в таких англійських авіаційних термінах:

to disassemble – демонтувати, розбирати;

to disengage – відключати, роз'єднувати;

to disembark – висаджувати пасажирів;

to disappear from radar screen – зникати з екранів радара;

to disable (tanks) – пошкоджувати паливні баки;

to discharge – розвантажувати, розряджати.

Висновки і пропозиції. Нині запозичання в термінології набуло особливого значення, зважаючи на посилення міжнародного характеру наукових досліджень й активізацію термінів-інтернаціоналізмів. Інтернаціоналізація терміносистем особливо чітко простежується у молодих наукових галузях (авіація, обчислювальна техніка, екологія тощо).

Незважаючи на те, що процес інтернаціоналізації вважається об'єктивним і прогресивним, бо поповнює та видозмінює термінології, на нашу думку, він має і негативні властивості, які ведуть до денационалізації терміносистем, витіснення національних термінів і терміноелементів.

Список літератури:

1. Вернадский В. Н. Размышление натуралиста. *Научная мысль как планетное явление*. Москва, 1977. С. 47–59.
2. Володина М. Н. Теория терминологической номинации. Москва : Изд-во МГУ, 1997. 214 с.
3. Акуленко В. В. Интернациональные элементы в лексике языков. *Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке*. Кишинев : Штиинца, 1971. С. 251–264.
4. Буянова Л. Ю. Термин как единица логоса. Краснодар, 2002. 206 с.
5. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации). Москва : Изд-во МГУ, 2000. 257 с.
6. Справочник авиационного техника / А. Е. Акиндеев, В. Г. Брага, В. В. Константинов, С. С. Суханов, Ю. П. Тихомиров, П. С. Шевелько. Москва, 1974. 587 с.
7. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка. *Проблемы структурной лингвистики*. Москва, 1967. С. 103–125.
8. Даниленко В. П. Русская терминология : Опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 246 с.
9. Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке. Москва : Воениздат, 1983. 231 с.

Usova I. V., Khant G. O. BORROWING AND INTERNATIONALIZATION UNDER THE FORMATION OF ENGLISH AVIATION TERMS

The paper seeks to provide the analysis of borrowed terms as well as their elements aimed to form English aviation terminological units. Nowadays international terminological units play an important role in the language of science and technology of many languages for facilitating the development of scientific and technical ties between different countries. As a result of the growth of terminologization of foreign loans and of internationalization, most of the present day languages manifest an increased international character in their professional communication. Therefore, the English technical language of aviation displays dynamism in its word-formation, marked traditionally by a continuous tendency towards internationalization. By dint of this tendency and of contemporary globalization, a further characteristic feature of specialized aviation texts is a growing share of foreign and hybrid words, including the adoption of the motivation of foreign terms. International elements can be easily combined with each other and contribute to the future word formation. Most of the internationalisms that are a part of the special aviation vocabulary of the English language denote general scientific and cross-sectoral concepts. New aviation terms are derived to a greater or lesser degree from Latin and Greek with many nomenclatures being traditionally based on Latin models. The most productive affixes of Latin and Greek origin comprise re-, dis-, de- which function along with the native elements out-, pre-, un-, off-, over-. At the phrase level, we note that internationalisms are a part of English sector-specific aviation terms. Thus we distinguish between direct borrowing referring to the full adoption of terms from contemporary languages during the process of secondary term formation. Some terms of this type of borrowing prove successful and are fully incorporated into a foreign language. In other cases, the initial borrowing is replaced at a later stage by a form more compliant with the linguistic structures of the target language. It should be noted that the process of internationalization also has negative properties, such as denationalization of term systems, displacement of national terms and term elements.

Key words: aviation terms, borrowings, internationalism, radio traffic, term formation.